بسم الله الرحمن الرحيم

مجله پژوهشهای حقوقی

علمی ـ ترویجی

سال هشتم ـ شماره ۱۶
پاییز ـ زمستان ۱۳۸۸

ترتیب انتشار: دوفصلنامه
زمینه فعالیت: علوم انسانی (حقوق)
شماره صفحات: ۴۸۰
شماره ثبت بین‌المللی مجله: ۹۲۲۰-۱۶۸۲

صاحب امتیاز: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهردانش
مدیر مسؤول: دکتر وحید اشتیاق
سردبیر: دکتر سیّدقاسم زمانی

بها: ۶۰,۰۰۰ ریال

نشانی دفتر مجله: تهران، خیابان سنایی، خیابان نهم، کوچه گیلان، پلاک ۵، کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱
صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۴-۸۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۸۱۱۵۸۰
http://www.sdil.org *email: journal@sdil.org*

به موجب نامهٔ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به شماره ۳/۲۹۱۰/۵۸۸ مورخ ۱۳۸۴/۵/۱۱ مجله پژوهشهای حقوقی دارای درجه علمی ـ ترویجی است.

مقالات

- دسترسی به وکیل در مرحله تحقیقات پلیسی
- حق بایع برای رفع عیب مبیع در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا و حقوق ایران
- مسؤولیت مدنی در قبال حوادث طبیعی (بررسی تطبیقی مبانی، محدودیت‌ها و رویه قضایی با تأکید بر زلزله)
- فسخ قرارداد کار در حقوق ایران پیش و پس از تصویب قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۷/۸/۵)
- اجرای فراسرزمینی میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی با تکیه بر رویه کمیته حقوق بشر
- سیستم اطلاعاتی مطمئن در قانون تجارت الکترونیکی
- رویکرد متعارض دولت‌ها به حق تعیین سرنوشت خارجی: بررسی نظریات کتبی دولت‌ها در قضیه رأی مشورتی کوزوو
- ملاحظاتی بر شورای قانون اساسی فرانسه
- «رفتار عادلانه و منصفانه» دولت میزبان با پیمانکاران خارجی
- غرامت در دعاوی ناشی از قرارداد سرمایه‌گذاری خارجی (غیر از سلب مالکیت)
- کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد و منابع طبیعی مشترک

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۱۳ الی ۲۸، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/٤/۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۷/۲

دسترسی به وکیل در مرحله تحقیقات پلیسی

دکتر محمد فرجیها*
محمد باقر مقدسی**

چکیده: به رغم پیش‌بینی حق داشتن وکیل در کلیه مراحل دادرسی کیفری در اسناد بین‌المللی و نظام‌های حقوقی، به رسمیت شناختن این حق در مرحله تحقیقات پلیسی در برخی از نظام‌های دادرسی با چالش‌ها و موانعی روبه‌رو است. از آنجایی که بسیاری از تصمیمات قضایی در مورد متهم مبتنی بر دلایل، اسناد و مدارکی است که در مرحله تحقیقات جنایی پلیسی و از رهگذر اقدام‌های ضابطان قضایی جمع‌آوری و ارائه می‌شود، محروم کردن متهم از مشورت با وکیل مدافع، ممکن است حقوق دفاعی وی را در معرض مخاطره قرار دهد. هر چند، برخی از طرفداران الگوی کنترل جرم بر این باورند که دسترسی متهم به وکیل موجب بروز اختلال در فرآیند کشف جرم و شناسایی و دستگیری مجرمان و افشای اطلاعات محرمانه مربوط به پرونده می‌شود. این مقاله بر آن است تا ضمن معرفی دستاوردهای حقوق تطبیقی در زمینه چگونگی ایجاد تعادل و توازن میان دغدغه‌های مربوط به شناسایی و دستگیری مجرمان و تضمین برخورداری متهم از دادرسی عادلانه و به‌ویژه حق دسترسی به وکیل، خلأها و نارسایی‌های نظام کیفری داخلی را در این زمینه مورد نقد و بررسی قرار دهد.

کلیدواژه‌ها: تحقیقات پلیسی، دادرسی منصفانه، دسترسی به وکیل، کشف جرم، فرآیند کیفری، حق دفاع

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۲۹ الی ٤٦، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۲/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۵/۳

* استادیار گروه حقوق دانشگاه تربیت مدرس Email: m_farajiha@yahoo.com
** دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس Email: mbmoghadasi@yahoo.com

حق بایع برای رفع عیب مبیع در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا و حقوق ایران

دکتر حمید ابهری*
فرخنده روح‌اللهی**

چکیده: گاهی اوقات، بعد از انعقاد عقد بیع معلوم می‌شود که مبیع دارای عیب می‌باشد. در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا (۱۹۸۰ وین) و حقوق ایران، با شرایطی برای مشتری حق فسخ وجود دارد. سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا بایع حق دارد با رفع عیب مبیع، مانع اعمال حق فسخ مشتری شود؟ در کنوانسیون، به صراحت حق رفع عیب کالا پذیرفته شده است. مواد ۳۷ و ۴۸ کنوانسیون حق رفع عیب کالا از سوی بایع فروشنده را مطرح کرده‌اند. ماده ۳۷، به اصلاح کالا قبل از موعد مقرر می‌پردازد و ماده ۴۸ نیز به رفع عیب کالا بعد از موعد مقرر اشاره می‌نماید. در حقوق ایران، در بحث خیار عیب، حق رفع عیب مبیع پیش‌بینی نشده است، لیکن قانون‌گذار در ماده ۴۷۸ قانون مدنی در مبحث مربوط به اجاره، رفع عیب عین مستأجره قبل از اعمال خیار را در صورتی که به مستأجر ضرری نرسد پذیرفته است. هرچند در حقوق ایران به حق رفع عیب مبیع اشاره‌ای نشده است اما با توجه به رویه تجاری داخلی، وحدت ملاک ماده ۴۷۸ قانون مدنی، اصل لزوم قراردادها و حاکمیت اراده و با در نظر گرفتن قاعده لاضرر و تکمیلی بودن احکام مربوط به خیار عیب می‌توان حق رفع عیب کالا را برای فروشنده در صورت معیوب بودن مبیع پذیرفت.

کلیدواژه‌ها: بیع، مبیع، بایع، رفع عیب، کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا، قاعده لاضرر

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ٤٧ الی ۸۰، تاریخ وصول: ۱۳۸۷/۱۰/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱/۱۵

مسؤولیت مدنی در قبال حوادث طبیعی

* استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران Email: hamid.abhary@gmail.com
** کارشناس ارشد حقوق خصوصی

(بررسی تطبیقی مبانی، محدودیت‌ها و رویه قضایی با تأکید بر زلزله)

دکتر مصطفی السان*

چکیده: حوادث طبیعی سالانه جان هزاران نفر را در جهان می‌گیرد و بـه ویـژه در کـشورهای توسعه‌نیافته تهدیدی جدی برای زندگی ایمن به شمار می‌آید. با مطالعه در رویه قضایی برخی از کشورها می‌توان نوعی رویکرد «پیشگیرانه» در حقوق مسؤولیت مدنی را با هدف باز داشتن از تکرار حوادث مشابه در آینده مشاهده کرد. این مقاله، با تأکید بر مسؤولیت مدنی دولـت در قبال حوادث طبیعی و ضرورت رویکرد سختگیرانه و پیشگیرانه در مقام تقنین، اجرا و قضاوت نسبت به حوادث طبیعی، به این واقعیت مهـم توجـه دارد کـه در کـشورمان زیرسـاخت‌هـای قانونی، اجرایی و قضایی مناسب برای به حداقل رسـاندن زیـان‌هـای جـانی و مـالی حـوادث طبیعی فراهم نشده است.

کلیدواژه‌ها: حادثه طبیعی، قابلیت پیش‌بینی، مبنای مسؤولیت، قوه قـاهره و مـصونیت دولـت، زلزله

* استادیار دانشگاه تربیت معلم آذربایجان

Email: m_elsan@yahoo.com

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۸۱ الی ۹٤، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/٦/۱٦، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۸/۱۸

فسخ قرارداد کار در حقوق ایران
پیش و پس از تصویب قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۷/۸/۵)

نادر پورارشد*

چکیده: عقد ممکن است لازم یا جایز باشد یا اینکه نسبت به یک طرف لازم و نسبت به طرف دیگر جایز باشد. هر عقد لازمی اصولاً علاوه بر اینکه به موجب خیارات قانونی مندرج در قانون مدنی قابل فسخ است می‌تواند به اراده طرفین و به موجب خیار اشتراط و خیار شرط نیز قابل فسخ گردد. با این مقدمه دو سؤال در مورد عقد معین کار مطرح می‌شود: یکی اینکه آیا عقد کار لازم است یا جایز؟ یا اینکه نسبت به یک طرف لازم و نسبت به طرف دیگر جایز؟ و دوم آنکه اگر عقد معین کار لازم است ـ که بنا به نظر مشهور و رویه غالب هست ـ آیا طرفین می‌توانند به اراده خود و سوای موجبات متعدده قانونی فسخ، آن را قابل فسخ بگردانند؟ چگونه؟ پاسخ این دو سؤال به طور صریح در متن قوانین و مقررات نیامده است. حقوقدانان نیز اشاره روشن و مستوفایی به این موضوع نداشته‌اند. قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی مصوب ۱۳۸۷/۸/۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام به طرفین اجازه داده که در خصوص شرایط و نحوه فسخ قرارداد کار توافق کنند. این امر باعث شده که تردید شود که مگر قبلاً چنین اجازه‌ای وجود نداشته است؟ ظاهراً وجود نداشته وگرنه مقنن به تصریح در این مورد نیازی نمی‌دید. حال که چنین اجازه‌ای داده شده شرایط و نحوه فسخ قرارداد کار مبتنی بر کدام مبانی و مستند به کدام منابع و چگونه و با کدام توالی و آثار امکان‌پذیر خواهد بود. قانون کار تصریحی ندارد اما قانون مدنی به عنوان قانون حاکم بر موضوع به برخی از این

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد

سؤال‌ها و سؤالاتی دیگر از این قبیل پاسخ می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: قرارداد، عقد معین، قرارداد کار، عقد معین کار، لازم بودن عقد، جایز بـودن عقـد، فسخ عقد (قرارداد)، مبانی فسخ عقد (قرارداد)

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۹۵ الی ۱۲۱، تاریخ وصول: ۱۳۸۷/۱۱/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱/۱۵

اجرای فراسرزمینی میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی با تکیه بر رویه کمیته حقوق بشر

حوریه حسینی اکبرنژاد*

چکیده: بر طبق بند اول ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی دولت‌های عضو در قبال کلیه افراد واقع در قلمرو سرزمینی و تحت صلاحیت خود متعهد به احترام و تضمین کلیه حقوق به رسمیت شناخته شده در میثاق می‌باشند. در تفسیری که از این ماده ارائه شده، دولت‌ها در قبال کلیه افراد تحت صلاحیت خود ولو اینکه در خارج از قلمرو سرزمینی آنها باشند، متعهد خواهند بود. رویه قضایی کمیته حقوق بشر حاکی از آن است که ارائه تفسیری از میثاق که بر اساس آن دولت‌های عضو هیچ‌گونه مسؤولیتی در قبال نقض میثاق در سرزمین دولت دیگر نداشته باشند در حالی که در قبال انجام همان اقدام در خاک کشور خود مسؤول قلمداد شوند، نامعقول و خلاف وجدان خواهد بود. بنابراین اجرای فراسرزمینی میثاق در رویه کمیته حقوق بشر تحت شرایطی به رسمیت شناخته شده است.

کلیدواژه‌ها: میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، صلاحیت، کمیته حقوق بشر، اجرای فراسرزمینی، حقوق بشر

---

* فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد حقوق بشر از دانشگاه تهران Email: hooriehhosseini@yahoo.com

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه نویسنده با عنوان «اعمال فراسرزمینی تعهدات حقوق بشری» است که در خرداد ۱۳۸۷ با راهنمایی آقای دکتر سیدعلی سادات اخوی و مشاوره آقای دکتر امیرحسین رنجبریان در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران از آن دفاع شده است.

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۱۲۳ الی ۱۳۱، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱/۳۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/٤/۱٤

سیستم اطلاعاتی مطمئن در قانون تجارت الکترونیکی

محبوبه عبدالهی*
دکتر مرتضی شهبازی‌نیا**

چکیده: به موجب قانون تجارت الکترونیکی، یکی از ضروریات تحقق دلیل الکترونیکی مطمئن، سیستم اطلاعاتی مطمئن است.سیستم اطلاعاتی مطمئن، سیستمی است که در ایجاد، ذخیره و انتقال داده‌پیام به صورتی عمل نماید که به هنگام لزوم در دسترس باشند و از طرفی به گونه‌ای سازماندهی شود که با جلوگیری از هرگونه نفوذ و سوء استفاده، تمامت و محرمانگی اطلاعات را تضمین کند. ابزارهای الکترونیکی پویا بوده و دائماً در حال تغییرند به همین جهت قانون تجارت الکترونیکی، یک فناوری خاص را به عنوان سیستم اطلاعاتی مطمئن معرفی نکرده است بلکه کارکردهای چنین سیستمی را ارائه کرده است و هر سیستمی که دارای کارکردهای مذکور باشد سیستم مطمئن محسوب می‌شود. در این مقاله، شرایط سیستم اطلاعاتی مطمئن در قانون تجارت الکترونیکی را بررسی کرده، با نحوه احراز این شرایط آشنا می‌شویم.

کلیدواژه‌ها: سیستم اطلاعاتی، امنیت اطلاعات، تجارت الکترونیکی، قانون تجارت الکترونیکی، دلیل الکترونیکی

* کارشناس ارشد حقوق خصوصی دانشگاه تربیت مدرس Email: m_abdolahi_80@yahoo.com
** استادیار دانشگاه تربیت مدرس Email: shahbazinia@modares.ac.ir

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۱۳۳ الی ۱۵۹، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۱/٦، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۲۳

رویکرد متعارض
دولت‌ها به حق تعیین سرنوشت خارجی
بررسی نظریات کتبی دولت‌ها در قضیه رأی مشورتی کوزوو

دکتر ستّار عزیزی*

چکیده: در لوایح کتبی دولت‌ها در قضیه رأی مشورتی کوزوو، سه رهیافت و دیدگاه در خصوص جایگاه حق تعیین سرنوشت خارجی در زمینه‌ای غیراستعماری مطرح گردید. گروهی از دولت‌ها (کشورهای آسیایی، آفریقایی و برخی دولت‌ها اروپایی) بر این اعتقاد بودند که خارج از وضعیت استعماری، هیچ‌گونه حقی برای جدایی یکجانبه گروه‌های قومی وجود ندارد و حقوق بین‌الملل معاصر بنا بر اصول حاکمیت و تمامت ارضی هرگونه تلاش یکجانبه برای تجزیه دولت‌ها را نامشروع می‌داند. از سوی دیگر برخی دولت‌ها (عموماً کشورهای غربی و امریکا) بر این اعتقاد بودند که در حقوق بین‌الملل معاصر هیچ‌گونه حکمی مبنی بر ممنوعیت جدایی یکجانبه وجود ندارد مگر موجویت واحد تازه استقلال یافته ناشی از کاربرد غیرقانونی زور باشد. در رهیافت سوم، گروهی دیگر از دولت‌ها (علاوه بر کشورهای غربی و امریکا) معتقد بودند که حقوق بین‌الملل علی‌الاصول جدایی یکجانبه را نامشروع می‌داند مگر آنکه اعلام جدایی و استقلال به موجب تئوری «جدایی چاره‌ساز» صورت پذیرد، یعنی در اوضاع و احوالی اعلام استقلال انجام شود که حقوق بنیادین گروه مربوط به صورتی وسیع نقض شده باشد یا حکومتی وجود دارد که نماینده تمام مردم متعلق بدان سرزمین نیست و آنان مورد حمله مسلحانه آشکار حکومت مرکزی قرار گیرند. اعلام جدایی یکجانبه کوزوو به موجب نظریه اول، مغایر حقوق بین‌الملل شناخته شد و طبق نظریه دوم، جدایی یکجانبه کوزوو موافق مقررات حقوق بین‌الملل تشخیص داده شد. طرفداران نظریه سوم در انطباق مصداق بر حکم

* استادیار دانشگاه بوعلی سینا
Email: sattarazizi@yahoo.com

دچار اختلاف شدند. روسیه و رومانی معتقد بودند که کوزوو مصداق بهره‌مندی از تئوری جدایی چاره‌ساز نیست اما کشورهای غربی، استقلال کوزوو را از جمله به موجب این تئوری مجاز دانستند.

کلیدواژه‌ها: رأی مشورتی کوزوو، ممنوعیت مطلق جدایی یکجانبه، فقدان ممنوعیت جدایی یکجانبه، تئوری جدایی چاره‌ساز، حق تعیین سرنوشت، دیوان بین‌المللی دادگستری

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۱٦۱ الی ۱۷۷، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/٤/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۷/۷

ملاحظاتی بر شورای قانون اساسی فرانسه

دکتر علی‌اکبر گرجی*

چکیده: شورای قانون اساسی یکی از برجسته‌ترین نهادهای ناظر در خانواده کلسنی ـ اروپایی دادرسی اساسی است. تأسیس این نهاد در سنت حقوقی فرانسه که آغشته به فرهنگ مونتسکیویی مبارزه با حکومت قضات است، با دشواری‌های نظری و عملی فراوانی همراه بوده است. اما واقعیت آن است که نظام‌های حقوقی همراه با جوامع انسانی یکسره در حال تحول‌اند. گرچه، تأسیس شورای قانون اساسی در حقوق اساسی فرانسه خود به مثابه یک انقلاب حقوقی تلقی شد، اما این نهاد در طول حیات پنجاه‌ساله خود انقلاب‌های سترگی را در حقوق اساسی فرانسه رقم زد و در ژوئیه ۲۰۰۸ دست پرتوان قوه بنیان‌گذار خود این نهاد را نیز با تحولات بزرگی روبه‌رو ساخت. بی‌تردید، تغییرات ایجاد شده در شورای قانون اساسی، ماهیت دادرسی اساسی در فرانسه را در سال‌های آینده دچار نوعی دگرگونی خواهد کرد. نگارنده در مقاله حاضر می‌کوشد تا نمایی از ساختار، بافتار عضوی، کارکردها، صلاحیت‌ها و رویه‌های شورای قانون اساسی را در اختیار خوانندگان فرزانه قرار دهد.

کلیدواژه‌ها: بافت عضوی، کارکرد شورای قانون اساسی، صلاحیت‌ها، نظارت بر اساسی بودن قوانین، نظارت پیشگیرانه، نظارت پسینی

* استادیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی
Email: gorji110@yahoo.fr

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۱۷۹ الی ۲۱٤، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۰/۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۱/۱۰

«رفتار عادلانه و منصفانه» دولت میزبان با پیمانکاران خارجی

دکتر به‌آذین حسیبی*

چکیده: پیمانکاران خارجی، خصوصاً پیمانکاران فعال در حوزه نفت، گاز و پتروشیمی که به علت حجم گسترده سرمایه‌گذاری‌هایشان، باید سال‌های متمادی در کشور میزبان حضور داشته باشند، در طول تاریخ، با رفتارهای غیرقابل پیش‌بینی و نامطلوب دولت میزبان مواجه بوده‌اند، لذا همواره برای فعالیت در کشور میزبان، در پی کسب حمایت‌ها و تضمین‌هایی شفاف، مشخص و مؤثری بوده تا بتوانند پروژه خود را با موفقیت به نتیجه برسانند. امروزه یکی از مؤثرترین حمایت‌هایی که در حقوق بین‌المللی سرمایه‌گذاری برای سرمایه‌گذاران (پیمانکاران) وجود دارد، استانداردهای رفتاری است که دولت میزبان باید آنها را در برابر پیمانکار خارجی رعایت نماید. باید گفت که از میان این استانداردهای رفتاری، «رفتار منصفانه و عادلانه» مهم‌ترین استاندارد تلقی می‌گردد. این مقاله سعی داشته که این استاندارد را بررسی کرده تا با درک مفهوم و جایگاه آن در حقوق بین‌المللی، آثار ناشی از این استاندارد کلی، مبهم و وسیع را شناسایی نماید و بدین وسیله تعهدات دولت میزبان از جمله دولت ایران را در برابر سرمایه‌گذاران خارجی، خصوصاً در حوزه‌های نفت، گاز و پتروشیمی دریابد.

واژگان کلیدی: استاندارد «رفتار منصفانه و عادلانه»، حداقل استاندارد بین‌المللی، استانداردهای رفتاری، سرمایه‌گذار خارجی، پیمانکار خارجی، دولت میزبان، معاهدات دوجانبه حمایت از سرمایه‌گذاری

* دکترای حقوق بین‌الملل و وکیل پایه یک دادگستری
Email: bazin_hasibi@yahoo.com

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۲۱۵ الی ۲۲٤، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۱/۲٦، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۲۳

غرامت در دعاوی ناشی از قرارداد سرمایه‌گذاری خارجی (غیر از سلب مالکیت)

دکتر محسن محبی*

چکیده: یکی از مسائل مهم در نقض قرارداد سرمایه‌گذاری توسط دولت سرمایه‌پذیر شیوه جبران خسارت است. پرداخت غرامت به عنوان متداول‌ترین شیوه جبران خسارت به استانداردی مبدل شده است که در دعاوی ناشی از نقض قرارداد به کار گرفته می‌شود. روش ارزیابی و تقویم غرامت در اینگونه موارد از ارزش عادله بازار گرفته تا ارزش دارایی‌ها منعطف و تابع اوضاع و احوال هر پرونده است.

کلیدواژه‌ها: غرامت، جبران خسارت، سرمایه‌گذاری خارجی، سلب مالکیت

* دبیرکل مرکز داوری اتاق ایران
Email: sd.mohebi@gmail.com

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۲۲۵ الی ۲٤۹، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۷/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۹/۱٦

کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد و منابع طبیعی مشترک

دکتر جواد کاشانی*

چکیده: وجود منابع طبیعی زیرزمینی مثل آب شیرین، نفت و گاز در مجاورت کشورها با یکدیگر، مسائلی را در باب اعمال حاکمیت از سوی هر یک از دولت‌های همسایه بر این منابع، مطرح می‌کند. هر دولتی تلاش دارد تا به بهترین شیوه ممکن از این منابع تجدیدناپذیر بهره‌برداری کرده و عواید حاصل از آن را برای توسعه و بهبود زندگی شهروندان خود به کار گیرد. در مواقعی که منابع گفته‌شده، در تقاطع مرزهای دو یا چند کشور یافت می‌شود مسأله حاکمیت یا مالکیت بر آن منابع و بهره‌برداری از آنها به لحاظ طبیعت فرّار و مهاجر منابع مذکور، مباحث پیچیده حقوقی را پدید می‌آورد. خصیصه این منابع به گونه‌ای است که چنانچه هر یک از دو دولت ذیربط و ذینفع در منبع، از داخل مرز خود اقدام به حفاری نماید، می‌تواند بخشی از محتوای موجود را در منبع مشترک استخراج کند. برای مدیریت حقوقی این پدیده طبیعی، در حقوق بین‌الملل وحدت نظر وجود ندارد و حقوق بین‌الملل هنوز نتوانسته است به نحو شایسته، قواعد و مقرراتی را برای تنظیم روابط حقوقی بین دولت‌های ذیربط و ذینفع در این منابع ارائه نماید. در هفت سال اخیر کمیسیون حقوق بین‌الملل فعالیت‌هایی را برای تنظیم و تنسیق قواعد ناظر به مسأله آغاز کرده است. این نوشته در پی آن است تا تلاش‌های کمیسیون حقوق بین‌الملل را در تدوین و توسعه مقررات مربوط به منابع طبیعی مشترک بررسی نماید.

کلیدواژه‌ها: حقوق بین‌الملل، منابع طبیعی مشترک، کمیسیون حقوق بین‌الملل، مخازن آب‌های زیرزمینی محصور، نفت و گاز، بهره‌برداری منصفانه و معقول، قاعده حیازت و همکاری.

* استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی Email: kashani.lawyer@gmail.com

موضوع ویژه:
حقوق نفت و گاز در نظام ملی و بین‌المللی

- چرا حقوق نفت و گاز؟
- پیوند میان بخش انرژی و مقررات سازمان جهانی تجارت تحلیلی حقوقی از واقعیات و چشم‌اندازی حقوقی از تحولات
- ثبات قراردادی با تأکید بر نمونه قراردادهای اکتشاف و استخراج نفت
- شرکت‌های نفتی و معضل اعمال حمایت دیپلماتیک توسط ایران
- مالکیت خصوصی بر منابع نفت و گاز در حقوق ایالات متحد امریکا
- حل اختلافات سرمایه‌گذاری در معاهده منشور انرژی و آثار حقوقی الحاق ایران به آن

چرا حقوق نفت و گاز؟

اکتشاف، استخراج، انتقال و بهره‌برداری از نفت و گاز، چالش‌هایی سیاسی، اقتصادی، و نیز حقوقی را در کشورهای برخوردار از این منابع و نیز کشورهای مصرف‌کننده این انرژی‌ها دامن زده است. نفت و گاز به عنوان انرژی‌هایی تجدیدناپذیر اما استراتژیک، نظام‌های حقوقی ملی و بین‌المللی را در راستای ساماندهی و مدیریت استفاده مطلوب از این منابع به تحرک وا داشته‌اند. شاخص‌های تعیین قانون حاکم بر قراردادهای نفتی، قراردادهای تأمین منابع مالی برای پروژه‌های نفت و گاز، نظام حقوقی حاکم بر اکتشاف و بهره‌برداری از میادین مشترک نفت و گاز، حقوق انتقال نفت و گاز از طریق لوله‌های فرامرزی، محدوده صلاحیت بخش‌های دولتی و خصوصی‌سازی در صنایع نفتی و ... موضوعاتی بود که برای بخش موضوع ویژه شماره ۱٦ مجله پژوهشهای حقوقی تحت عنوان «حقوق نفت و گاز در نظام ملی و بین‌المللی» فراخوان داده شد. در کشوری که عایدات حاصل از فروش «نفت و گاز» تقریباً یگانه منبع درآمد کشور قلمداد می‌شود و با انبوهی از قوانین و مقررات داخلی، و قراردادها و معاهدات بین‌المللی در این زمینه مواجه است انتظار می‌رفت که مقالات بسیاری در حوزه حقوق نفت و گاز دریافت شود. متأسفانه پیش‌بینی مجله بیش از حد خوش‌بینانه بود. شماری از مقالاتی که برای چاپ و انتشار در قسمت موضوع ویژه دریافت گردیدند و به لحاظ «عنوان» با این قسمت سنخیت داشتند متأسفانه از حیث «محتوا» ارتباط چندانی با موضوع ویژه مجله نداشتند و نتوانستند در این قسمت جای گیرند. مجله پژوهشهای حقوقی ضمن ابراز علاقه به حفظ بخش موضوع ویژه در شماره‌های آتی خویش، با قدردانی از نویسندگان مقالات، امیدوار است که در شماره‌های بعدی توجه دقیق‌تر و استقبال بیشتری نسبت به بخش موضوع ویژه مجله پژوهشهای حقوقی صورت گیرد.

سردبیر

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۲۵۵ الی ۲۸۸، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۰/۸، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۱/۱۵

پیوند میان بخش انرژی و مقررات سازمان جهانی تجارت

تحلیلی حقوقی از واقعیات و چشم‌اندازی حقوقی از تحولات

دکتر آرامش شهبازی*

چکیده: عدم حضور مهم‌ترین و تأثیرگذارترین صادرکنندگان نفت در مذاکرات دور اروگوئه، علی‌رغم اهمیت فراوان این مسأله، اساساً زمینه‌ای را فراهم آورد تا فرآورده‌های بخش انرژی از شمول کلی مقررات تجاری استثنا شوند؛ این در حالی است که اخیراً بحث عضویت برخی عمده‌ترین صادرکنندگان نفت در سازمان جهانی تجارت مانند عربستان و فرصت‌های پیش روی سایر تولیدکنندگان عمده مانند ایران، نه تنها زمینه تجدیدنظری جدی در مقررات بخش انرژی در کشورهای عضو و همچنین سازمان را فراهم آورده، دغدغه‌ای جدی در بازار انرژی برای تولیدکنندگان در مسیر رفع محدودیت‌های تجاری در این بخش و همچنین برای واردکنندگان جهت تبعیت از مقررات داخلی دارندگان این ذخایر را نیز فراهم آورده است. به علاوه عضویت توأمان برخی کشورها در سازمان‌های اقتصادی با اهدافی به ظاهر متعارض مانند اپک، علاوه بر ضرورت توجه به مسائل مذکور دغدغه تعارض تعهدات سازمانی اعضا را نیز به ذهن متبادر می‌سازد. این مقاله ضمن تأملی کوتاه در برخی مسائل مرتبط، ضرورت تأملی جدی در این خصوص در تکمیل فرایند الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت را یادآور می‌شود.

کلیدواژه‌ها: سازمان جهانی تجارت، گاتس، نفت، اپک، عربستان، امنیت انرژی

---

* پژوهشگر حقوق بین‌الملل و مدرس دانشگاه Email: arameshshahbazi@gmail.com

این مقاله را به استاد گرانقدر جناب آقای دکتر ناصر قربان‌نیا تقدیم می‌دارم، او که از محضر پرفیضش نکته‌های علمی و اخلاقی بی‌شماری آموخته‌ام.

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۲۸۹ الی ۳۲۷، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۱/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۲۵

ثبات قراردادی با تأکید بر نمونه قراردادهای اکتشاف و استخراج نفت

دکتر علی صحرائیان*

چکیده: روابط قراردادی میان سرمایه‌گذاران خصوصی و دولت، یا ارگان‌های وابسته بـه آن، از دیرباز منشأ طرح مباحث عمده‌ای بوده‌اند. وضعیت خاص دولت، همزمان به عنوان قوه حـاکم و حافظ منافع عمومی، از یک‌سو، و مطرح بودن به عنوان طرف قرارداد، از سوی دیگر، همواره موجبات اشتغال خاطر سـرمایه‌گـذار خـصوصی را فـراهم نمـوده اسـت. اجـرای قراردادهـای سرمایه‌گذاری عمدتاً مدت زمان قابل توجهی را به خود اختصاص می‌دهند. بـدیهی اسـت، در طول حیات قراردادهای سرمایه‌گذاری، دولت در اجرای وظایف و اختیـارات حـاکمیتی خـود، ناگریز از وضع مقررات و یا به طور کلی ایجاد تغییراتی در محیط اجرای قرارداد می‌باشد؛ ایـن اقدامات معمولاً بر اقتصاد قراردادهای مورد بحث تأثیرگذار خواهند بود. با توجه به این امر، در قراردادهای مورد نظر عموماً شاهد درج مقرره‌ای می‌باشیم که طرف خصوصی قرارداد از طریق آن سعی می‌نماید اختیارات دولت، به عنوان قوه حاکم، را کـاملاً از اثـر انداختـه و یـا محـدود نماید. مقرره مزبور که در ادبیات حقوقی از آن تحت عنوان «شـرط ثبـات» یـاد مـی‌شـود، بـه شرحی کـه تحـولات رویـه قـراردادی، آرای داوری بـین‌المللـی و نیـز مباحـث مطروحـه در چارچوب دکترین بر آن گواهی می‌نمایند، موضوع مناقشات متعددی بوده است.

کلیدواژه‌ها: ثبات قراردادی، قراردادهای اکتشاف و استخراج نفت، امتیازنامه نفتی، شرکت ملّی نفت، اصل حاکمیت دولت بر منابع طبیعی خود، حقوق مکتسب

* دکترای حقوق بین‌الملل و مدرس دانشگاه

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۳۲۹ الی ۳٥٤، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۱/۳، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۹

شرکت‌های نفتی و معضل اعمال حمایت دیپلماتیک توسط ایران

دکتر فیصل عامری*

چکیده: موضوع این مقاله بررسی صلاحیت ایران در اعمال حمایت دیپلماتیک از شرکت‌های پیمانکار نفتی مثل پتروپارس است که در خارج از کشور تشکیل شده‌اند ولی اقامتگاه آنها در ایران است و تابعیت سهامدارانشان ایرانی است. در این راستا، آرای دیوان بین‌المللی دادگستری و دیوان دائمی داوری، نظریات و عقاید حقوقدانان ملی و بین‌المللی، معاهدات سرمایه‌گذاری دوجانبه و قوانین ملی برخی از کشورها بررسی می‌شوند و به استناد وجود رابطه واقعی و مؤثر میان ایران و شرکت‌های موضوع مطالعه، وجود حق حمایت دیپلماتیک برای ایران از چنین شرکت‌هایی اثبات می‌شود.

کلیدواژه‌ها: حمایت دیپلماتیک، تابعیت، اقامتگاه، رابطه واقعی و مؤثر، شرط ثبات، شرط چتری

* استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۳۵۵ الی ۳۷۸، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۱/۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۱۵

مالکیت خصوصی بر منابع نفت و گاز در حقوق ایالات متحد امریکا

دکتر میرشهبیز شافع*

چکیده: شاید تصور مالکیت خصوصی بر منابع نفت و گاز در بین حقوقدانان ایرانی پدیده‌ای ناآشنا و غریب به نظر آید، ولی در ایالات متحد امریکا از نخستین روزی که استخراج نفت آغاز شد، مالکیت خصوصی بر منابع هیدروکربنی مورد پذیرش قرار گرفته است. جستجو در بین قوانین مختلف ایالتی و آرای قضایی صادره در این زمینه تشخیص دو دسته کلی موضوعات را که بر پایه آن مالکیت خصوصی این منابع بنا شده است، امکان‌پذیر می‌سازد: نحوه تعیین مالکیت بر حوزه‌های نفتی و به‌ویژه تشخیص حدود و ثغور حقوق مالکان مجاور این حوزه‌ها که در این زمینه این حق به مالکان هر زمین داده شده تا هر میزان که صلاح می‌دانند از منابع هیدروکربنی زیر زمین خود بهره‌برداری نماید و دوم تعیین دقیق تعهدات مالک و بهره‌بردار در برابر یکدیگر که در این زمینه رویه قضایی تعیین تعهدات طرفین را صرفاً به قرارداد منعقد بین طرفین واگذار نکرده و با فرض وجود تعهدات ضمنی، فراتر از تعهدات مصرحه اقدام به تنظیم روابط حقوقی بین طرفین نموده است.

کلیدواژه‌ها: نفت، گاز، مالکیت، استخراج، شروط ضمنی، حفر چاه، جبران خسارت، اکتشاف، حق امتیاز، لکس پترولیا، حقوق امریکا

* دکترای حقوق بین‌الملل و عضو کانون وکلای دادگستری مرکز

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ۳۷۹ الی ۳۹۷، تاریخ وصول: ۱۳۸۷/۱۰/۸، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۷/۱۱/۲۰

حل اختلافات سرمایه‌گذاری در معاهده منشور انرژی و آثار حقوقی الحاق ایران به آن

دکتر محسن صادقی*
بهنام غفاری فارسانی**

انرژی بر حسب نقشی که امروزه ایفا می‌کند، ابعاد جهانی یافته و احکامی جهانی به خود اختصاص داده است.[۲]

چکیده: معاهده منشور انرژی، معاهده‌ای چندجانبه، برای برقراری حقوق و تعهدات قانونی نسبت به سرمایه‌گذاری، تجارت و سایر موضوعات راجع به حوزه انرژی نظیر ترانزیت، محیط زیست و انتقال تکنولوژی در سطح بین‌المللی محسوب می‌شود. این معاهده بر مبنای هویت طرفین درگیر، دو سیستم حل اختلاف یعنی سیستم حل اختلاف میان سرمایه‌گذار خصوصی با دولت و سیستم حل اختلاف میان دولت با دولت پیش‌بینی نموده است. برخی مقررات ما با مفاد معاهده منشور انرژی در این زمینه دارای تعارض بوده و ایران به عنوان عضو ناظر این معاهده، مکلف به منطبق‌سازی مقررات داخلی خود با مفاد معاهده جهت الحاق می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: معاهده منشور انرژی، حل و فصل اختلافات، داوری، سرمایه‌گذاری، حقوق ایران

* استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و پژوهشگر گروه حقوق اقتصادی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی
Email: sadeghilaw@ut.ac.ir

** دانشجوی دوره دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تهران و عضو گروه حقوق اقتصاد مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی
Email: behnam.ghafari@gmail.com

2. The Energy Charter Treaty; A Reader's Guide. Available at: http://www.encharter.org/ visited: 04/10/06

نقد و معرفی

- تأملی انتقادی بر لایحه «آیین دادرسی دیوان عدالت اداری»
- نقد و ارزیابی طرح نمایندگان مجلس جهت انتقال و دوره‌ای کردن مقر سازمان ملل متحد: مبانی حقوقی و ارزش راهبردی
- اجلاس کپنهاگ (۲۰۰۹) و ضرورت مقابله با تغییرات آب و هوایی

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ١٦، نیمسال دوم ١٣٨٨
صفحات ٤٠١ الی ٤٢٥، تاریخ وصول: ١٣٨٨/٦/٣٠، تاریخ پذیرش: ١٣٨٨/٨/١٤

تأملی انتقادی بر لایحه «آیین دادرسی دیوان عدالت اداری»

وحید آگاه*

چکیده: آیین دادرسی دیوان عدالت اداری از همان بدو تشکیل این نهاد قضایی، به صورت آیین‌نامه بوده است. امّا با تصویب قانون جدید دیوان در سال ١٣٨٥، بخشی از موارد مربوط به آیین دادرسی در قانون مشخص و بخشی دیگر به لایحه‌ای ارجاع شد که قوه قضائیه می‌بایست ظرف ٦ ماه تهیه و به مجلس شورای اسلامی تقدیم می‌کرد. این لایحه پس از ارائه قوه قضائیه، در قوه مجریه با اِعمال تغییرات شکلی و ماهوی بسیار، به مجلس تقدیم شد. بررسی لوایح قوای قضائیه و مَجریه در کنار نکات مثبتی همچون تأسیس دفاتر استانی دیوان، فرایند دعاوی ثالث و همسویی حداکثری با آیین دادرسی مدنی نشان از تفاوت نگاه این دو قوه در برخی موارد از جمله تعیین مرجع نهایی تصویب آیین‌نامه‌های لایحه جدید، واحد اجرای احکام، ضمانت اجرای احکام دیوان، رفع نشدن برخی دیگر از نکات مغفول «آیین دادرسی دیوان» مصوب ١٣٧٩ و ضعف ایده‌پردازی در خصوص پیش‌بینی سازوکار مشخصی در جهت اعمال بُعد نظارتی دیوان، دارد.

کلیدواژه‌ها: آیین دادرسی، دیوان عدالت اداری، ضمانت اجرا، نظارت، اجرای احکام

* کارشناس ارشد حقوق عمومی از دانشگاه علامه طباطبایی Email: vd.agah@gmail.com

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ۱٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ٤۲۷ الی ٤۳۸، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۹/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۱/۱۵

نقد و ارزیابی طرح نمایندگان مجلس جهت انتقال و دوره‌ای کردن مقر سازمان ملل متحد: مبانی حقوقی و ارزش راهبردی

دکتر نادر ساعد*

چکیده: عادلانه‌سازی روابط بین‌المللی، از جمله خواسته‌ها و مطالبات ایران در طول سال‌های بعد از انقلاب اسلامی بوده است که متناسب با شرایط حاکم بر محیط بین‌المللی، در قالب‌ها و چارچوب‌های مختلف گفتمانی عرضه شده است. در واقع، توزیع عادلانه ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های سازمان ملل متحد هم از نظر محل تأسیس و هم سهم نیروی انسانی کشورهای استقلال‌طلب (یا در حال توسعه) که متناسب با تمایل و توانایی آنها در ایفای نقش مؤثر در مدیریت امور جهان باشد، از اساسی‌ترین خواسته‌های این دسته از کشورها (و همچنین جمهوری اسلامی ایران) بوده است. آنچه در این رابطه بسیار شایسته توجه است، وجود مبانی حقوقی حداقل در قالب ظرفیت‌های نظری است که فارغ از توانمندی‌های عملی، نیاز به شناخت حقوق منشور را بیش از پیش آشکار می‌سازد.

در این نوشتار، مبانی حقوقی بین‌المللی راهبرد عادلانه‌سازی ساختار و ماهیت سازمان ملل متحد و تقلیل تأثیرگذاری نظام هژمون از غیردائمی کردن مقر آن مورد تجزیه و تجلیل قرار می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: ایران، سازمان ملل متحد، مقر دائمی، دیپلماسی فعال، تغییر ساختار شورای امنیت

* پژوهشگر حقوق بین‌الملل
Email: sa2002nad@yahoo.com

مجله پژوهشهای حقوقی (علمی ـ ترویجی)، شماره ١٦، نیمسال دوم ۱۳۸۸
صفحات ٤٣٩ الی ٤٤٨، تاریخ وصول: ۱۳۸۸/۱۱/٦، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۱۵

اجلاس کپنهاگ (۲۰۰۹) و ضرورت مقابله با تغییرات آب و هوایی

دکتر سیّدقاسم زمانی*

مقدمه

تغییر آب و هوا به واسطه تغییر فصول چرخه‌ای کاملاً طبیعی و ضروری قلمداد می‌شود؛ آنچه که به «تغییر آب و هوا»[3] مشهور شده است تغییر آب و هوا در اثر فعالیت‌های انسانی و بر هم خوردن تعادل در توالی و میزان تغییر دما بوده که به‌ویژه از زمان وقوع انقلاب صنعتی به بعد تشدید یافته است.[٤] «وجود بخار آب، گاز کربنیک، متان، کلروفلوئور کربن‌ها و پروتوکسید ازت در لایه تروپوسفر باعث جذب اشعه‌های خورشیدی و محافظت از کره زمین می‌گردند.»[٥] در شرایط کنونی مشکل از این قرار است که افزایش تراکم گاز کربنیک و دیگر گازهای گلخانه‌ای در اتمسفر بر اثر فعالیت‌های انسانی موجب افزایش دما و گرم شدن کره زمین شده است.[٦] ...

---

* معاون پژوهشی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهردانش، عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی
Email: intldep@sdil.org

3. Climate change

٤. طبق بند ۲ ماده ۱ کنوانسیون ۱۹۹۲ ریو در مورد تغیرات آب و هوایی تغییر در آب و هوا آنگونه تغییری در آب و هواست که به طور مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از فعالیت‌های انسانی است که باعث تغییر در ترکیبات هواسپهر جهانی می‌گردد. این تغییرات به غیر از تغییرات طبیعی در آب و هوا است که در دوره‌های زمانی مشابه مشاهده می‌شود.

5. Philippe Sands, *Principles of International Environmental Law*, 2nd ed, Cambridge, 2003, p. 357.

٦. اردشیر امیرارجمند، «حفاظت از محیط زیست و همبستگی بین‌المللی»، **مجله تحقیقات حقوقی**، شماره ۱۵، ۷٤-۱۳۷۳، ص ۳۹۰.